

TEKSTOVI O HISTORIJ I ISLAMSK E KULTURE I CIVILIZACIJE U BOSNI I HERCEGOVINI OBJAVLJENI U NOVOM MUALLIMU I NJIHOV ZNAČAJ ZA ODGOJ I OBRAZOVANJE

Elvir DURANOVIĆ

UDK 37.014.521:28(497.6)

930.85(497.6=163.43)

DOI: <https://doi.org/10.26340/muallim.v21i82.1785>

SAŽETAK: Imajući na umu programsku orijentaciju i fokus *Novog Muallima* autor je u ovom radu analizirao tekstove iz historije islamske kulture i civilizacije u Bosni i Hercegovini objavljene na stranicama ovog časopisa u proteklih dvadeset godina i njihov značaj za islamski odgoj i obrazovanje Bošnjaka. Analizom je obuhvaćeno 47 radova o vjerskim, prosvjetnim i kulturnim muslimanskim ustanovama u Bosni i Hercegovini. Radi bolje preglednosti u radu se zasebno tretiraju sljedeće teme: džamije, tekije i hanikasi, vakufi te muslimansko školstvo i prosvjetne ustanove: mektebi, medrese, Daru-l-mullimin i Mektebi-nuvvab. Nakon kritičkog čitanja objavljenih tekstova unutar svake cjeline autor je budućim saradnicima *Novog Muallima* ponudio smjernice za daljnja istraživanja.

Ključne riječi: islamska kultura i civilizacija, Bosna i Hercegovina, džamija, vakuf, mekteb, medresa, muslimansko školstvo, odgoj, obrazovanje

Uvod

U “Uvodnoj riječi” prvog broja *Novog Muallima* urednik dr. Dževad Hodžić, apostrofirajući složenost povijesno-geografskog konteksta u kojem se časopis pojavljuje, ukazao je na svu kompleksnost savremenih, tradicijskih i društveno-političkih odnosa koji, u manjoj ili većoj mjeri, predstavljaju izazov islamskom odgoju i obrazovanju Bošnjaka. Sam značaj *Novog Muallima* za odgoj i obrazovanje, prema Hodžiću, ovisit će o kvaliteti tekstova koji bi se, između ostalog, trebali baviti naraslim

potrebama Islamske zajednice na području prosvjetnog djelovanja od kojih je spomenuto šest medresa, tri visokoškolske ustanove te uvođenje islamske vjeronauke u osnovne i srednje škole u Bosni i Hercegovini (Hodžić, 2000). Spomenuta programska orijentacija časopisa potvrđena je kroz “Fokus i područje djelovanja” u kojem je budućim saradnicima *Novog Muallima* skrenuta pažnja da se časopis bavi temama i pitanjima obrazovanja i odgoja u širem i užem smislu; da tematsku osnovu za istraživanja predstavlja islamsko obrazovanje i

odgoj u okviru vjerske pouke, srednjih vjerskih škola (medresa), islamskih pedagoških fakulteta i Fakulteta islamskih nauka te da *Novi Muallim* pažnju usmjerava prema tradicionalnim i savremenim faktorima relevantnim za odgoj i obrazovanje.¹

Analizom tekstova o historiji islamske kulture i civilizacije u

¹ “Upute za autore” *Novi Muallim*, god. XX, br. 77, str. 100. Vidi također: “Uredivačka politika”, online adresa: <http://ilmijja.ba/ojs/index.php/casopis1/about/editorialPolicies#sectionPolicies> (Dostupno, 4. februara 2020)

Bosni i Hercegovini objavljenih tokom dvadeset godina rada časopisa, nastojat ćemo ukazati na njihov značaj za izučavanje historije islamskog odgoja i obrazovanja, odnosno pokušati odgovoriti na pitanje: Koliko ovi tekstovi podržavaju temeljnu orijentaciju i misiju časopisa?

Od 1. do 79. broja *Novog Muallima* kroz rubrike: 'sagledavanja', 'islamske teme', 'Muallimov forum' i 'historija obrazovanja' objavljeno je ukupno 47 radova koje smo za potrebe ovog rada podijelili u sljedeće teme: islamske vjerske, vakufske i prosvjetne ustanove. Najviše radova, njih 25, posvećeno je historiji muslimanskog školstva i prosvjetnih ustanova: mekteba, medresa, Mektebi-nuvvaba i Darul-muallimina. O različitim aspektima vakufa govori 12 tekstova, dok je o vjerskim ustanovama, džamijama i tekijama objavljeno 6 odnosno 4 rada. Shodno navedenom, u nastavku ćemo nešto više reći o navedenim temama.

Džamije

Džamije su u doba Allahovog Poslanika, a.s., i prvih generacija muslimana predstavljale odgojno-obrazovna žarišta na kojima su se kalili najveći intelektualni bardovi islamske kulture i civilizacije. Mada je odvajanjem mekteba, medresa i biblioteka od džamija do XV stoljeća i širenja islama u Bosni i Hercegovini obrazovna funkcija džamija značajno reducirana, one su do današnjih dana ostale mjesta širenja islamskog odgoja i vjerskog učenja.

Imajući na umu značajnu ulogu koju džamije imaju u odgoju i obrazovanju čovjeka i oblikovanju njegove društvene stvarnosti *Novi Muallim* je u proteklom periodu objavio tekstove šest različitih autora o džamijama. Ključna poruka ovih tekstova jeste razvijanje svijest o važnosti džamija i vjersko-prosvjetnih službi u njima. U četiri od šest tekstova objavljenih

o ovim vjerskim ustanovama autori su naglašavali veliki značaj džamija za očuvanje islama na lokalnom nivou, najčešće navodeći historijske podatke o džamijama i mjestima u kojima su sagrađene. Uz proširivanje spoznaja o, široj čitalačkoj publici, manje poznatim džamijama u: Gračanici (Hasić 2014), Biljanima (Sulejmanović 2012), Čojluk (Babajić, Jahić, Joldić, Ibrić 2019) i Mostaru (Dedović 2014), posebnu vrijednost ovih tekstova predstavlja njegovanje kulture sjećanja na vakife, mutevelije, imame i muallime koji su svojim radom u džamijama i brigom o njima trasirali put budućim generacijama. No, iako se ova odgojna poruka može prepoznati u spomenutim radovima o džamijama, ona u samim tekstovima nije potencirana, što bi se, s pozicije programske orijentacije časopisa, moglo sugerirati budućim autorima. Upravo s te pozicije dobro je postavljen i urađen tekst "Džamije mektebi i mezaristani na području džemata Gornja Lukavica" u kojem je autor, uz prezentiranje historijskih podataka o džamiji, mektebu i muslimanskim grobljima u Gornjoj Lukavici, apostrofirao rad muallima u mektebu kojeg su mještani, zbog široke lepeze vannastavnih aktivnosti realiziranih u njemu, u današnje vrijeme izuzetno aktuelnih, počeli nazivati *medresa* (Selić 2015).

Metodološki sasvim drugačije postavljen u odnosu na ostale tekstove o džamijama jeste rad "Analiza ženskih džamija u svijetu i u Bosni i Hercegovini u kontekstu novoosnovanih džamija samo za žene na zapadu" (Ljevaković-Subašić 2017). Dok se duž cijelog teksta bavi trendom osnivanja ženskih džamija u Evropi, Americi i muslimanskom Istoku, uz analiziranje uzroka koji su doveli do pojave ovog fenomena, autorica se tek djelimično, i to samo u bosanskohercegovačkom kontekstu dotiče

historijskih podataka o *ženskim džamijama*². Pored prezentiranja novih informacija o ženskim džamijama na Zapadu i stavova islamskih pravnika o ovom fenomenu, autorica nije propustila priliku da ukaže na značaj njegovanja islamske tradicije Bošnjaka unutar koje su žene imale i imaju punu slobodu učešća u ibadetskim i džematskim (aktivnostima).

Kroz tekstove o džamijama objavljene u *Novom Muallimu* nazire se višeslojnost ove tematike i njen značaj podjednako: za izučavanje historije islama u Bosni i Hercegovini i za njegovanje kulture sjećanja na vakife, mutevelije i imame. S praksom objavljivanja ovakvih radova o važnosti džamija potrebno je nastaviti i u budućnosti. S druge strane, osjeća se nedostatak tekstova o džamijama u savremenom kontekstu. Naime, širom Bosne i Hercegovine u zadnjih dvadesetak godina izgrađeno je niz džamija ili islamskih centara sa raznovrsnim sadržajima u kojima djeluju imami i muallimi s novim metodama rada u odgoju i obrazovanju mlađih i starijih generacija. Uz obavljanje propisanih namaza imami i muallimi drže redovna predavanja i vazove, a nisu rijetki slučajevi da se u džamijama organiziraju kursevi kur'anskog pisma, učenja Kur'ana i sl. (Halilović 2010). Tekstovi o ovim džamijama zasigurno zavređuju pažnju saradnika *Novog Muallima*. Pogotovo ako budu napisani s ciljem širenja novih ideja i spoznaja u odgoju i obrazovanju.

Tekije

Veliki broj vakufnama, počevši od jedne od najstarijih – vakufname Isa-bega Ishakovića nastale polovinom XV stoljeća, svjedoči o nastojanju umnih ljudi onoga doba da Bošnjaci uporedo s formalnim izučavanjem i prakticiranjem islama u džamijama, njeguju višu dimenziju duhovnosti kroz tekije.³ Sklonost

² Ženske džamije u Bosni i Hercegovini su, ustvari, džamije koje su dale sagrađiti žene, a ne od odvojeni samo ženski džemati. Vidi: (Ljevaković-Subašić 2017).

³ Prema vakufnami Isa-beg Ishaković sagrađio je prije 1462. godine u Sarajevu

konačište, tekiju i javnu kuhinju. U vakufnami stoji: "A zatim je (izjavio da je) u selu Brodac u području Sarajeva sagrađio jedno konačište u stilu tekije (zavije), koja se sastoji od tri kuće, jedne staje, jednog ograđenog dvorišta

i ostalog što je potrebno, i za svoga života uvakufio je i zavijestao s tim da služi kao tekija (zavija) i konačište siromašnim muslimanima koji su učenici, sejjidi, ratnici i putnici-namjernici." Vidi: (Šabanović, 1985).

k sufizmu i bliskost s ehli-sunnet-skim sufijским redovima predstavlja značajan segment islamske tradicije Bošnjaka. Iako je u drugoj polovini XX stoljeća, pod utjecajem komunističkih vlasti koje su sve što je bilo vjersko proglašavale retrogradnim i nazadnim, vladalo određeno nerazumijevanje vrha Islamske zajednice prema tarikatu i tekijama, što je u konačnici rezultiralo donošenjem Odluke o prestanku rada tekija, nakon agresije na Bosnu i Hercegovinu tradicionalni bosanskohercegovački derviški redovi čije učenje je u skladu sa Šerijatom vraćeni su u okrilje Islamske zajednice.⁴ S bogatim iskustvom u odgoju i neporecivim znanjem u duhovnom vođenju vjernika kroz izazove ovog svijeta višestruko multiplicirane u današnje doba konsumerizma, pročelnicima tarikatskih redova u Bosni i Hercegovini širom su otvorena vrata za nesmetano djelovanje. Razumljivo je stoga da su se tekije, djelovanje pojedinih derviških redova i sufijska književnost kroz, do sada, četiri objavljena rada našli na stranicama *Novog Muallima*. Dva rada posvećena su mevlvijskom derviškom redu i mesnevihanima Sarajeva. Oba su vrlo informativna i nude pregršt informacija o ovom derviškom redu, njegovim šejhovima i mevlvijskoj književnosti u Bosni i Hercegovini. U radu "Mevlevije u Bosni i Hercegovini" pored osnovnih historijskih podataka o etabriranju i širenju ovog derviškog reda, autor donosi niz podataka o neprevaziđenoj *Mesnevi* i drugim djelima iz mevlvijske književnosti kao i o autorima koji su je na tlu Bosne i Hercegovine pisali. Za razliku od uobičajene predodžbe o nekom derviškom redu obavijenom mistikom i tajnom, autor je dužnu pažnju posvetio društvenoj dimenziji mevlvija koja se ogledala u širokom prihvaćanju ovog tarikata među gradskim stanovništvom i

zanatlijama, organiziranju mevlvijskih teferića u ljetnjim mjesecima, za javnost otvorenoj akademiji *Šebi Arus*, nekadašnjem zajedničkom zikru u Gazi Husrev-begovoj džamiji itd. (Bećirović 2006). Rad "Mesnevi-hani Sarajeva" tematizira mesnevi-hane i stoljetnu tradiciju tumačenju Rumijeve *Mesnevi* u Sarajevu koja unatoč različitim društveno-historijskim izazovima do današnjih dana nije gubila na aktualnosti niti je ikada prekinuta (Lelić 2005).

Na bosanskom jeziku objavljeno je mnogo radova o tekijama, derviškim redovima i tradiciji proistekloj iz tarikata, ali je, s druge strane, malo tekstova koji govore o specijalističkim odgojno-obrazovnim ustanovama za školovanje pročelnika derviških redova – šejhova. Jedan od tih rijetkih i važnih tekstova jeste rad "Hanikasi u Bosni i Hercegovini i njihova transformacija u medrese" (Medara 2017). Autorica teksta je detaljno predstavila nekadašnje hanikahe, način rada u njima te njihovu postepenu transformaciju u medrese. Oplemenjujući formalno vjersko znanje stečeno u medresama, hanikasi su polaznicima nudili visoko znanje o pravilima tarikata i višim nivoima duhovnosti koje im je omogućavalo da kasnije u medresama i tekijama odgajaju visoko moralne muslimane. Transformacijom hanikaha u medrese općeg tipa nauka o islamskoj duhovnosti, bez šejhovog vođenja kroz duhovne postaje, svedena je na formalno izučavanje biografija sufijskih velikana i historije derviških redova. U tom smislu, tekstovi poput ovog nužni su da se skrene pažnja na ovaj, mogli bi smo reći, zaboravljeni aspekt nekadašnjeg muslimanskog odgojno-obrazovnog sistema koji bi u današnje vrijeme opterećeno sveopćim idealiziranjem materijalnog zasigurno imao šta da ponudi. Da tekije u Bosni i Hercegovini mogu biti interesantne domaćim i stranim turistima svjedoči

rad "Tekije kao potencijal religijskog turizma" (Pašalić 2015) u kojem autor, nakon kraćeg pojašnjenja termina *tekija* i obreda koji se u tekiji izvršavaju, govori o sadržajima koje bi tekija mogla da pruži eventualnim turistima i tekiji na Buni kao turističkom objektu. Autor potom nudi plan putovanja (itinerar) za obilazak tri tekije u srednjoj Bosni: mevlvijsku tekiju na Sarajevu, tekiju u Vukeljićima kod Fojnice i tekiju uz Jeni-džamiju u Travniku (Pašalić 2015).

Nastojanje da se kroz publiciranje tekstova o tekijama, derviškim redovima i tesavvufu čitaocima *Novog Muallima* približi ovaj dragulj islamske duhovnosti hvale je vrijedno djelo. Budući da sufijska književnost sadrži nepresušnu riznicu mudrosti saradnici časopisa u narednom periodu mogli bi se fokusirati na predstavljanje značajnijih djela iz ove oblasti čime bi nesumnjivo pružili dodatnu podršku vjeroučiteljima, imamima i muallimima u odgoju i obrazovanju novih naraštaja. Također, pošto su u Bosni i Hercegovini najrašireniji nakšibendijski i kaderijski tarikati, saradnicima i čitateljima *Novog Muallima* mogli bi biti zanimljivi tekstovi o duhovnog vođstvu, organizaciji i književnosti ovih tarikata.

Vakufi

Vjerski i odgojno-obrazovni život muslimana nezamisliv je bez institucije vakufa. Prve džamije, mektebe, medrese, tekije i hanikahe u Bosni i Hercegovini osnivali su državni službenici, vjerski velikodostojnici i bogati pojedinci kroz instituciju vakufa. Gotovo cjelokupno finansijsko poslovanje Islamske zajednice do Drugog svjetskog rata počivalo je na vakufu, a ključni organi Zajednice: Sabor i povjerenstva, kao i njen prvi ustav u svom nazivu nosili su odrednicu *vakufski*⁵. Uzurpacijom

⁴ "Prečišćeni tekst Ustava Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini", član 77, *Glasnik RIZ-a*, juli-august, 2014. godine, sv. LXXVI, Sarajevo, 2014. godine, str. 808.

⁵ U prvoj polovini XX stoljeća usljed velikog značaja vakufa pojedini organi Islamske zajednice nazivali su se: Vakufsko-mearifski sabor, Kotarska vakufsko-mearifska povjerenstva, a

prvi ustav Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini bio je *Statut za autonomnu upravu islamskih vjerskih i vakufsko-mearifskih poslova u Bosni i Hercegovini*.

i nacionalizacijom vakufske imovine polovinom XX stoljeća od vakufa je oduzeta imovina u takvom obimu da je Vakufska direkcija kao organ prestala postojati jer nije bilo vakufa o kojima bi vodila brigu (Halilović 2013).

O historiji vakufa u Bosni i Hercegovini i njihovom značaju za razvoj vjerskih, prosvjetnih, kulturnih i humanitarnih institucija govori dvanaest tekstova objavljenih u *Novom Muallimu* u proteklom periodu. Najviše radova, njih pet, objavio je Suad Mahmutović (Mahmutović 2007, 2014a, 2014b, 2015, 2017) autor koji se kroz intenzivni naučnoistraživački rad prvenstveno bavio vakufima u Bihaću i njegovoj okolini. Objavlivanjem spomenutih radova autor je čitatelje *Novog Muallima* upoznao s historijom većine bihaćkih vakufa; formom vakufnama od osmanskog perioda do savremene vakufname kojom je osnovan Fond "Bošnjaci" namijenjen za stipendiranje studenata i rad Gazu Husrev-begove biblioteke i Prve bošnjačke gimnazije; uništavanjem vakufske imovine u Bosni i Hercegovini; mogućnostima njenog povrata u okrilje Zajednice; te nekim manjim, ali za lokalnu zajednicu izuzetno važnim vakufima u okolini Bihaća. Svi tekstovi su potkrijepljeni izvornom arhivskom građom i predstavljaju nezaobilazno štivo za sve koji se u budućnosti budu bavili historijom vakufa u Bihaću.⁶ Primarni cilj Mahmutovićevih tekstova jeste ukazivanje na značaj institucije vakufa, očuvanje sjećanja na nekadašnje vakife i vakufe na području Bihaća te skretanje pažnje na tešku sudbinu koja je tokom XX stoljeća vakufe zadesila. Tekstovi su potkrijepljeni obilnim arhivskim dokumentima tako da je bilo kakav ozbiljan rad na povratu vakufske imovine u Bihaću nezamisliv bez referiranja na njih.

Uz to, radovi "Ferhad-paša Sokolović (1530-1590) i njegov vakuf" (Spahić 2018), "Tuzla – grad vakufa

ili grad soli" (Šečić 2015), "Vakufi u različitim političkim sistemima – odnos vlasti prema vakufima, posebno nakon agresije na BiH" (Durmišević 2011), s više ili manje uspjeha, govore o vakufima na sličan način kao i gornji tekstovi o vakufima u Bihaću.

Prilično obećavajuće za nas djelovao je naslov "Uloga vakufa u formiranju odgojno-obrazovnih institucija u Bosni i Hercegovini u toku XVI stoljeća" (Jusić-Sofić 2005) u kojem je autorica pregledno ukazala na značaj vakufa za osnivanje i rad odgojno-obrazovnih institucija: džamija, mekteba, medresa tekija, hanikaha i biblioteka u XVI stoljeću u Bosni i Hercegovini. U odnosu na druge radove sa sličnom tematikom autorica je skrenula pažnju na činjenicu da su prve biblioteke kao kulturne ustanove također bile vakufske zadužbine. Budući da je sa sličnom praksom nastavljeno do današnjih dana vrijedno bi bilo ispitati utjecaj vakufa na nastajanje i proširivanje fondova nekih savremenih biblioteka u Bosni i Hercegovini.

Socijalnim aspektom vakufa realiziranim kroz forme imareta⁷ i musafirhane⁸ za vrijeme osmanske uprave bavi se rad "Socijalna uloga i značaj ustanove imareta na području BiH u XV i XVI stoljeću" (Medara 2014). Autorica je ukratko predstavila historijat ovih vakufskih ustanova, način njihovog rada i značaj koji su imale na širenja islama i islamske kulture, a zatim je prezentirala sumarne podatke o: dvije zavije s imaretima, jedanaest posebnih imareta i petnaest musafirhana (Medara 2014). Rad je napisan s ciljem proširivanja spoznaja o zanemarivanoj socijalnoj ulozi vakufa i u tom smislu je značajan za odgoj i obrazovanje. Vakufska direkcija u Bosni i Hercegovini i Odjel za društvenu brigu pri Rijasetu Islamske zajednice u današnje vrijeme kroz različite aktivnost, od kojih su neke direktno povezane s odgojem i obrazovanjem, nastoje oživjeti ovaj aspekt

vakufa što može biti zanimljivo budućim saradnicima *Novog Muallima*.

Vakufom u savremenim kontekstu bave se tek dva do sada objavljena rada o ovoj tematici u *Novom Muallimu*. Rad "Poljoprivredni vakufi u BiH – mogućnost obnove" (Baturić 2014) govori o modalitetima unapređenja poljoprivredne proizvodnje na vakufskim parcelama.

O sličnostima između vakufa i fondacija koje služe za javno dobro i pojedinim zakonskim odredbama koje regulišu ovu oblast bavi se kratki ali sadržajno bogati tekst "Mogućnosti uspostave vakufa u Evropskoj Uniji" (Karčić 2011). Autor u zaključku rada navodi da se opštekorisni vakufi mogu bez rezerve ustanovljavati u zemljama Evropske Unije u formi fondacija koje služe za javno dobro. Budući da su: obrazovanje, obučavanje i prosvjećivanje područja kojima se, između ostalog, bave spomenute fondacije jasno je da će Bošnjaci, s ciljem očuvanja vjerskog i nacionalnog identiteta, biti prisiljeni osnivati ovakve fondacije/vakufe u Evropskoj Uniji. U tom smislu ponuđeni tekst nudi osnovu za buduće djelovanje na tom planu.

Historija školstva i muslimanske prosvjetne ustanove u Bosni i Hercegovini

Primarna orijentacija *Novog Muallima* na teme iz islamskog odgoja i obrazovanja potvrđena je objavljivanjem 25 radova o historiji školstva i muslimanskim prosvjetnim ustanovama u Bosni i Hercegovini. Općenito o historiji školstva objavljena su tri rada. U tekstu "Stanje muslimanskih škola u Bosni i Hercegovini na početku 1882/1883. školske godine" (Mulić 2001) autor na osnovu dokumenata iz Arhiva Bosne i Hercegovine u Sarajevu donosi podatke o broju sibjan-mektebā i medresā u Bosni i Hercegovini školske 1882-1883.

⁶ Suad Mahmutović objavio je 2015. godine knjigu *Bihaćki vakufi: od 1878 do 2014.* u koju je uvrstio većinu radova objavljenih u *Novom Muallimu*.

⁷ *Imaret* – Javna dobrotvorna kuhinja u kojoj su siromasi, putnici, učenici medresa i određeni vakufski službenici besplatno dobivali hranu. (Škaljić 1966)

⁸ *Musafirhana* – Dobrotvorna ugostiteljska kuća; kuća specijalno određena za putnike-namjernike u kojoj ovi dobivaju besplatno konačište i hranu. (Škaljić 1966)

godine. Navedeni poimenični podaci o temeljnim muslimanskim odgojno-obrazovnim ustanovama predstavljaju dobru osnovu za buduća istraživanja ove tematike. Rad "Historijat muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini u periodu 1457-1952. godine u radovima prof. dr. Jusufa Mulića" (Kujović 2015), ustvari je osvrt autorice na djela dr. Jusufa Mulića o historiji muslimanskog školstva u Bosni i Hercegovini. U periodu od 2000-2015. godine dr. Mulić objavio je 22 knjige iz historije Bosne i Hercegovine i muslimanskog školstva (Kujović 2015). Susretom tradicionalnog i modernog u Bosni i Hercegovini krajem XIX stoljeća s posebnim fokusom na odgojno-obrazovne prilike i školstvo bavi se tekst "Školstvo u Bosni i Hercegovini na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće" (Smajić 2000).

Budući da su o muslimanskom školstvu u Bosni i Hercegovini već objavljene značajne studije (Čurić 1965, 1983, Papić 1972, Bogičević 1965, Pejanović 1953, Kasumović 1999, Šukrić 2006), važni prilozima mogu se pružiti istraživanjem školskih prilika na lokalnom nivou što je hvale vrijedna praksa s kojom je *Novi Muallim* otpočeo objavljivanjem radova "Muslimansko školstvo na današnjem području općine Konjic u vrijeme osmanske i austrougarske vladavine" (Mulić 2001, Fatić 2004, Hilić 2004), "Islamske odgojno-obrazovne institucije u povijesti grada Tešnja", "Školstvo na području Velike Kladuše pod austro-ugarskom vlašću" i "Školstvo na području Velike Kladuše u periodu od 1918 do 1941. godine". Objavljivanje novih podataka iz arhiva nižih organa Islamske zajednice i široj publici manje poznate literature o: mektebima, mektebi-ibtidajama, medresama, ruždijama, osnovnim školama, imamima, muallimima, muderrisima, vjeroučiteljima i učiteljima u Konjicu, Tešnju i Velikoj Kladuši predstavlja vrijedan prilog historiji bošnjačkog vjerskog obrazovanja općenito. Veći angažman na ovom polju mogao bi pored ostalog, *Novom Muallimu*, u budućnosti dati prepoznatljivu boju.

Historiji bazičnih muslimanskih prosvjetnih ustanova: mektebima, mektebi-ibtidajama medresama, Daru-i-mualliminu i Mektebi-nivvabu u *Novom Muallimu* poklonjena je dužna pažnja u tekstovima koji se bave odgojno-obrazovnim ustanovama na nekom području, odnosno, zasebnim radovima o nekoj od njih. Na stranicama časopisa mogu se pročitati tekstovi o ulozi i značaju (Trnka-Uzunović 2008a) mekteba kao temeljne odgojno-obrazovne ustanove Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini (Trnka-Uzunović 2008b), izazovima s kojima se nastava u mektebu susreće nakon agresije na našu zemlju (Begović 2000, Klisura 2010), mektepskim udžbenicima (Kos-Burić 2010), perspektivama mekteba (Beglerović 2010) te mektebima u Derventi (Mulić 2011) i Bugojnu (Trako 2002). Premda, objavljeni tekstovi o historiji mekteba i mektepske nastave, svaki iz svog ugla, donose novije uvide u tretiranu tematiku, za historiju muslimanskog obrazovanja u Bosni i Hercegovini posebno su značajni radovi dr. Trake i dr. Mulića koji, oslobođeni na neobjavljenu arhivsku građu i rukopise, nude naučnoj i široj javnosti nepoznate podatke o mektebima u Derventi i Bugojnu. S takvom praksom poželjno bi bilo nastaviti i u narednom periodu.

Primarni cilj objavljivanja teksto-va iz historije muslimanskog školstva i obrazovanja u *Novom Muallimu* posebno je postignut s tekstovima o srednjim i visokoškolskim ustanovama. Umjesto recikliranja naširoko poznatih i davno objavljenih informacija i značaju medresa njihovoj ulozi u odgoju i obrazovanju, autori spomenutih tekstova su se, uz prezentiranje novijih podataka o Daru-l-mualliminu (Kujović 2017), Mekteb-i-nuvvabu (Nakičević 2014), Gazi Husrev-begovoj (Kadribegović 2000) i Karađoz-begovoj medresi (Omanović-Veladžić 2007), odlučili baviti manje poznatim medresama u Brčkom (Mulić 2013), Bugojnu (Duranović 2006), Višegradu (Karčić 2014), Bosanskom Brodu (Mulić 2011), Gračanici (Šabanović

2017), Bihaću (Mahmutović 2014) i medresi na Atmjedanu u Sarajevu (Bušatlić 2000) čime je bosanskohercegovačka historiografija obogaćena novim podacima o vakifima i osnivačima ovih medresa, njihovim muderrisima, učenicima te prepisivač-koj i drugoj vannastavnoj aktivnosti u njima itd. Kurs je to, zapravo, koji bi budući saradnici *Novog Muallima* mogli slijediti.

Analiza objavljenih tekstova o historiji muslimanskog školstva, s druge strane, pokazuje nedostatak radova o aktivnim srednjim i visokoškolskim ustanovama Islamske zajednice. Tokom 90-ih godina dvadesetog stoljeća obnovljen je, uz već spomenutu medresu u Mostaru, rad medresa u: Cazinu, Travniku, Tuzli, Visokom i Novom Pazaru, o kojima, osim radova koji se bave čisto didaktičkom problematikom, nije posvećen ni jedan tekst u *Novom Muallimu*. Slično je i s novoosnovanim visokoškolskim ustanovama Islamske zajednice u Zenici, Bihaću i Novom Pazaru koje su jedino, u okviru šire teme, tretirane u radu "Islamske visokoškolske institucije i perspektive njihovog razvoja" (Isanović, Isanović 2008). Pored toga, uprkos činjenici prema kojoj je nedavno obilježeno četrdeset godina postojanja Fakulteta islamskih nauka u Sarajevu o ovoj najznačajnijoj visokoškolskoj ustanovi Islamske zajednice u *Novom Muallimu* nije objavljen ni jedan rad. Također, osim teksta "Tešanjске čitaonice" (Aličić 2014), na stranicama *Novog Muallima* još uvijek nije ozbiljno tretiran značaj "Gajreta", "Narodne Uzdanice" i drugih kulturno-prosvjetnih ustanova iz prve polovine XX stoljeća za vjersko i kulturno prosvjeđivanje Bošnjaka. Sve ovo svakako može poslužiti kao smjernica budućim saradnicima časopisa.

Zaključak

Analiza blizu pedeset tekstova iz historije islamske kulture i civilizacije u Bosni i Hercegovini objavljenih u *Novom Muallimu* u proteklih dvadeset godina pokazala je da je uredništvo

časopisa, u skladu s programskom orijentacijom, vodilo brigu o dozira- noj zastupljenosti tema iz ove oblasti. Radi bolje preglednosti u radu smo zasebno tretirali tekstove o: džami- jama, tekijama, vakufima te historiji muslimanskog školstva i prosvjetnih ustanova. Kritičko čitanje ovih testova otkriva nastojanje *Novog Muallima* da, s jedne strane, uporno naglašava zna- čaj džamija, tekija, vakufa, mekteba i medresa za islamski odgoj i obrazova- nje Bošnjaka. S druge strane, časopis je u okviru tema iz oblasti islamske kulture i civilizacije objavio mnoštvo

informacija o bošnjačkim imamima, muallimima, muderrisima, hatibima, vakufima i njihovim vakufima čime je dat važan doprinos kulturi sjećanja na ljude koji su svojim nesebičnim zalaganjem odgajali i obrazovali ge- neracije muslimana njegujući na taj način dobre prakse unutar islamske tradicije Bošnjake. Imajući navede- no na umu, poželjno bi bilo da *Novi Muallim* nastavi s takvom praksom.

Primjetno je, pak, da među objav- ljenim radova, pogotovo onim koji se odnose na vjerske i prosvjetne ustano- ve, nedostaju tekstovi koji prate razvoj

srednjih i visokoškolskih ustanova Islamske zajednice u Bosni i Her- cegovini. Tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu i neposredno nakon nje obnovljen je rad šest medresa, a otvorene su i tri nove visokoškol- ske ustanove koje uz Gazi Husrev- begovu medresu i Fakultet islam- skih nauka u Sarajevu čine kičmu vjerskog odgoja i obrazovanja Boš- njaka. O spomenutim institucijama gotovo da nema zasebnih tekstova u *Novom Muallimu* što bi saradnicima časopisa moglo poslužiti kao smjer- nica za buduća istraživanja.

Literatura

- Aličić, Elvedin (2014). "Tešanjске čitao- nice", *Novi Muallim*, XV, 58, 107-111.
- Babajić, Damir, Jahić, Damir, Joldić, Ra- miz, Ibrić, Mirzet (2018). "Džamije i vakufi džemata Čojluk", *Novi Muallim*, XIX, 74, 103-107.
- Baturić, Hajrudin (2016). "Poljoprivred- ni vakufi u BiH – mogućnost obno- ve", *Novi Muallim*, XVII, 60, 93-96.
- Bećirović, Dragan (2006). "Mevlevije u Bosni i Hercegovini", *Novi Muallim*, VII, 26, 94-98.
- Beglerović, Samir (2010). "O perspekti- vi mektepske nastave", *Novi Muallim*, XI, 43, 4-6.
- Begović, Ibrahim (2000). "Mektebi i mektebska nastava – Simbol konti- nuiteta odgojno-obrazovnog rada", *Novi Muallim*, I, 2, 78-80.
- Bogićević, Vojislav (1965). *Istorija ra- zvitka osnovnih škola u Bosni i Her- cegovini u doba turske i austrougarske uprave 1463-1918*, Sarajevo: Zavod za izdavanje udžbenika BiH.
- Bušatlić, Ismet (2000). "Medresa ha- dži Ismaila Misirlije na Atmejdanu u Sarajevu", *Novi Muallim*, I, 4, 64-70.
- Čurić, Hajrudina (1965). *Školske prili- ke Muslimana u Bosni i Hercegovini 1800-1878*, Beograd: Srpska akade- mija nauka.
- Čurić, Hajrudina (1983). *Muslimansko školstvo u Bosni i Hercegovini do 1918*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Dedović, Salem (2014). "Nestale mostar- ske džamije: Hadži Balina džamija u mahali Brankovac", *Novi Muallim*, XV, 60, 80-84.
- Duranović, Duranović (2006). "Medresa Halil-bega Kositerovića u Bugojnu", *Novi Muallim*, VII, 26, 86-90.
- Durmišević, Enes (2011). "Vakufi u različi- tim političkim sistemima – odnos vlasti prema vakufima, posebno nakon agresije na BiH" *Novi Muallim*, XII, 47, 15-24.
- Fatić, Almir (2004). "Islamske odgojno- obrazovne institucije u povijesti grada Tešnja", *Novi Muallim*, III, 18, 88-95.
- Halilović, Nezim (2013). "Historijat, tre- nutno stanje i perspektive vakufa u Bosni i Hercegovini", *Zbornik radova Vakufi u Bosni i Hercegovini*. Sarajevo: Islamska zajednica u BiH – Vakufska direkcija, 40.
- Halilović, Safvet (2010). "Odnos prema džamiji i džematu", *Takvim za 2011*, 163.
- Hasić, Dženan (2014). "Hadži Džafe- rova – Lipanjska džamija u Grača- nici". *Novi Muallim*, XV, 57, 91-94.
- Hilić, Hasan (2004a). "Školstvo na po- dručju Velike Kladuše pod austrougarskom vlašću", *Novi Muallim*, III, 15, 95-99.
- Hilić, Hasan (2004b). "Školstvo na po- dručju Velike Kladuše u periodu od 1918 do 1941. godine", *Novi Muallim*, III, 17, 139-144.
- Hodžić, Dževad (2000). "Uvodna riječ". *Novi Muallim*, I, 1, 2. <http://ilmijja.ba/ojs/index.php/casopis1/about/editorialPolicies#sectionPolicies> (2020). "Upute za autore" *Novi Mu- allim*, XX, 77, 100.
- Isanović, Nusret, Isanović, Amina (2008). "Islamske visokoškolske institucije i perspektive njihovog razvoja", *Novi Muallim*, IX, 34, 103-112.
- Jusić-Sofić, Medina (2005). "Uloga vakufa u formiranju odgojno-obrazovnih insti- tucija u Bosni i Hercegovini u toku XVI stoljeća", *Novi Muallim*, IV, 23, 48-56.
- Kadribegović, Aziz (2000). "450 gene- racija Gazi Husrev-begove medrese", *Novi Muallim*, I, 2, 116-120.
- Karčić, Fikret (2011). "Mogućnosti us- postavljanja vakufa u Evropskoj uniji", *Novi Muallim*, XII, 47, 12-14.
- Karčić, Fikret (2014). "Gazi-beg Čengić medresa u Višegradu", *Novi Muallim*, XV, 59, 85-59.
- Kasumović, Ismet (1999). *Školstvo i ob- razovanje u Bosanskom ejaletu za vrije- me osmanske uprave*, Mostar: Islamski kulturni centar Mostar.
- Klisura, Elvedin (2010). "Mekteb, naš 'stalni' izazov i obaveza", *Novi Mu- allim*, XI, 43, 25-29.
- Kos-Burić, Edina (2010). "Mektepski udžbenici", *Novi Muallim*, XI, 43, 7-13.
- Kujović, Mina (2015). "Historijat mu- slimanskog školstva u Bosni i Herce- govini u periodu 1457-1952. godine u radovima prof. dr. Jusufa Mulća", *Novi Muallim*, XVI, 63, 126-129.
- Kujović, Mina (2017). "Nadzornički iz- vještaj za Darul-muallimin u Saraje- vu uz 1916. godine", *Novi Muallim*, XVIII, 69, 96-99.
- Lelić, Emin (2005). "Mesnevihani Sara- jeva", *Novi Muallim*, VI, 24, 107-113.
- Ljevaković-Subašić, Sumeja (2017). "Ana- liza ženskih džamija u svijetu i u Bosni i Hercegovini u kontekstu novoosno- vanih džamija samo za žene na zapa- du", *Novi Muallim*, XVIII, 72, 25-32.

- Mahmutović, Suad (2007). "Višedecenijsko uništavanje vakufa u Bosni i Hercegovini", *Novi Muallim*, VI, 32, 26-32.
- Mahmutović, Suad (2014b). "Bihački vakufi", *Novi Muallim*, XV, 59, 88-98.
- Mahmutović, Suad (2014c). "Dva zaboravljena bihačka vakufa", *Novi Muallim*, XV, 60, 85-89.
- Mahmutović, Suad (2014a). "Kako su uništene medresa ali sačuvan jedan iznimno značajan vakuf u Bihaću", *Novi Muallim*, XV, 58, 101-106.
- Mahmutović, Suad (2014). *Bihački vakufi: od 1878 do 2014*. Sarajevo: Islamska zajednica.
- Mahmutović, Suad (2015). "Vakufi džemata Gornje i Donje Prekounje u Bihaću", *Novi Muallim*, XVI, 63, 99-105.
- Mahmutović, Suad (2017). "Vakufname nekad i sad", *Novi Muallim*, XVIII, 69, 50-62.
- Medara, Azra (2014). "Socijalna uloga i značaj ustanove imareta na području BiH u XV i XVI stoljeću", *Novi Muallim*, XV, 58, 112-118.
- Medara, Azra (2017). "Hanikasi u Bosni i Hercegovini", *Novi Muallim*, XVI-II, 69, 63-75.
- Mulić, Jusuf (2001a). "Muslimansko školstvo na današnjem području općine Konjic u vrijeme osmanske i austrougarske vladavine", *Novi Muallim*, II, 6, 118-129.
- Mulić, Jusuf (2001b). "Stanje muslimanskih škola u Bosni i Hercegovini na početku 1882/1883. školske godine", *Novi Muallim*, II, 7, 134-138.
- Mulić, Jusuf (2011). "Sibjan mekteb i medresa derventske Šahdanagića u Bosanskom Brodu", *Novi Muallim*, XII, 45, 138-141.
- Mulić, Jusuf (2013). "Čačak medresa u Brčkom", *Novi Muallim*, XIV, 54, 126-133.
- Nakičević, Omer (2014). "Svršenici Mektebi-i nuvvaba bili su utemeljitelji i nosioci orijentalnih studija na Sarajevskom univerzitetu", *Novi Muallim*, XV, 60, 9-12.
- Omanović-Veladžić, Alma (2007). "Karađoz-begova medresa u Mostaru", *Novi Muallim*, VI, 31, 95-104.
- Papić, Mitar (1972). *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austro-ugarske okupacije (1878-1918)*, Sarajevo: Veselin Masleša.
- Pašalić, Harun (2015). "Tekije kao potencijal religijskog turizma", *Novi Muallim*, XVI, 61, 109-113.
- Pejanović, Đorđe (1953). *Srednje i stručne škole u Bosni i Hercegovini (od početka do 1941. godine)*, Sarajevo: Svjetlost.
- "Precišćeni tekst Ustava Islamske zajednice u Bosni i Hercegovini", član 77, *Glasnik RIZ-a*, juli-august, 2014. godine, sv. LXXVI, Sarajevo, 2014. godine, str. 808.
- Selić, Seudin (2015). "Džamije mektebi i mezaristani na području džemata Gornja Lukavica", *Novi Muallim*, XVI, 61, 92.
- Smajić, Ramiza (2000). "Školstvo u Bosni i Hercegovini na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće", *Novi Muallim*, I, 1, 100-105.
- Spahić, Muhedin (2018). "Ferhad-paša Sokolović (1530-1590) i njegov vakuf", *Novi Muallim*, XIX, 75, 87-92.
- Sulejmanović, Šefko (2012). "Četiri biljanske džamije", *Novi Muallim*, XIII, 52, 117-124.
- Šabanović, Hazim (1985). "Vakufnama Isa-bega, sina pokojnog Ishak-bega, iz 1462", *Vakufname iz BiH (XV i XVI st.)*, Sarajevo: Orijentalni institut.
- Šabanović, Mersed (2017). "Osman-kapetanova medresa i njen značaj za kadiluk Gračanica u periodu od 1800-1945. godine", *Novi Muallim*, XVIII, 69, 76-95.
- Šečić, Emir (2015). "Tuzla – grad vakufa ili grad soli", *Novi Muallim*, XVI, 61, 2015, 105-108.
- Škaljić, Abdulah (1966) *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*, Sarajevo: Svjetlost.
- Šukrić, Nijaz (2006). *Organizacija i oblici vjersko-prosvjetnog života muslimana Bosne i Hercegovine od 1945. do 1976. godine*, Sarajevo: El-Kalem.
- Trako, Salih (2002). "Prvi mekteb u Bugojnu", *Novi Muallim*, III, 8, 204-206.
- Trnka-Uzunović, Amira (2008). "Mekteb je sub islamskog obrazovanja", *Novi Muallim*, VIII, 35, 96-101.
- Trnka-Uzunović, Amira (2008). "Uloga mekteba u historiji obrazovnog sistema Bošnjaka", *Novi Muallim*, VIII, 34, 72-78.

الموجز

النصوص المنشورة في مجلة "المعلم الجديد" عن تاريخ الثقافة والحضارة الإسلامية في البوسنة والهرسك، وأهميتها في التربية والتعليم

ألفير دورانوفيتش

إن الكاتب أخذ في الاعتبار توجه مجلة "المعلم الجديد" ومحط اهتمامها قدم في هذا المقال تحليلاً للنصوص المنشورة في المجلة في العقدين الأخيرين، عن تاريخ الثقافة والحضارة الإسلامية في البوسنة والهرسك، وأهميتها في تربية البشائقة وتعليمهم. وقد شمل التحليل ٧٤ عملاً عن المؤسسات الإسلامية الدينية والتعليمية والثقافية في البوسنة والهرسك. ومن أجل الزيادة في التوضيح، تم بشكل خاص معالجة الموضوعات الآتية بصورة مستقلة، وهي: المساجد، والتكايا، والخانقاهات، والأوقاف، والمؤسسات التعليمية والتربوية الإسلامية، مثل: الكتاتيب، والمدارس الإسلامية، ودار المعلمين، ومكتب النواب. وبعد قراءة نقدية للنصوص المنشورة في كل وحدة، قدم الكاتب لزملاء "المعلم الجديد" الجدد إرشادات للمزيد من البحث.

الكلمات الرئيسية: الثقافة والحضارة الإسلامية، البوسنة والهرسك، المسجد، الوقف، الكتاب، المدرسة الإسلامية، التربية، التعليم.

Summary

ARTICLES DEALING WITH THE HISTORY OF ISLAMIC CULTURE AND CIVILISATION IN BOSNIA AND HERZEGOVINA PUBLISHED IN NOVI MUALLIM AND THEIR SIGNIFICANCE FOR EDUCATION AND UPBRINGING

Elvir Duranović

Keeping in mind the professional orientation and the focus of *Novi Muallim*, the author in this article analyses the texts dealing with the history of Islamic culture and civilisation in Bosnia and Herzegovina published on the pages of this magazine in the past twenty years. He also discusses here the significance of these texts for the Islamic education and upbringing of Bosniaks. This analysis includes 47 articles which deal with religious, educational and cultural institutions of Muslims in Bosnia and Herzegovina. In order to have more clear view, the article deals with following topics separately: mosques, tekkes and hanikahs, waqfs and Muslim educational institutions: maktabs, madrasa, Daru-l-mullimin i Mektebi-nuvvab. After critical analyses of these texts the author also offers some directions for further studies and research work to any future contributors of *Novi Muallim*.

Key words: Islamic culture and civilisation, Bosnia and Herzegovina, mosque, waqf, maktab, madrasa, Muslim schooling, upbringing, education